

some adventurous businessmen decided to organize the delivery of shortage goods from abroad under the guise of parcels that were still allowed in USSR. So, it was the transformation of business practices and images of Soviet traders.

Conclusion. The concept “border” is very important in investigations of Soviet trade in 1920s, years of New economic policy. This concept didn't receive much attention in various scholarly discussions on Soviet economy and society. So it should be attentively studied nowadays. The three operational terms used in the study are border, movement and trade. The investigation of them in the context of this problem helps to understand one of the features of trans-border trade in Soviet Union. In spite of the fact of absence the borders the contraband trade was existed even in Kharkiv, capital of Ukrainian Socialist Soviet Republic of 1920 – early 1930s. With the help of trans-border trade Kharkiv Nepmen found scarce goods abroad. Therefore in its turn it forced to change the everyday practices of their business.

References

1. Skubij Irina. Contraband as a form of private illegal trade in Kharkiv in the years of NEP / Irina Skubij // European Applied Sciences. – 2013. – № 2. – P. 37–40.
2. Скубій І.В. Торгівля в Харкові в роки непу (1921 – 1929 рр.): дис. ... канд. істор наук – 07.00.01 «Історія України» / І. В. Скубій. – Харків, 2013.
3. Волосник Ю. П. Контрабандна діяльність підприємців в Україні та боротьба з нею в роки непу // Вісник ХНУ. – Серія «Історія України». – 2007. – №762. – С. 6 – 16.
4. Сборник узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства. – 1918. – №33. – Ст.432.
5. Shlyahter, Andrey. Smuggling Across the Soviet Borders: Contraband Trade and the Soviet Struggle against It, 1917-1939. – International Economical Historical Conference. – 2006. – Helsinki. – Session 81.
6. ДАХО (Державний архів Харківської області – State archive of Kharkiv region). – Ф.Р.203. – Оп.1. – Спр.1110. – Арк.94.
7. Кондурушкин И. С. Частный капитал перед Советским судом. С предисловием Д. И. Курского. М. – Л., 1927.
8. ДАХО. – Ф.Р.341. – Оп.1. – Спр.18. – Арк.3.
9. Ларин Ю. Частный капитал в СССР. М.-Л., 1927.
10. ДАХО. – Ф.Р.341. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.1, 6 – 9, 11 – 13.

УДК 338.124.4/343.973.008.2 (477,54)

Салтан О.М.

СУСПІЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ У ЗАСТОСУВАННІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ШТРАФІВ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ХАРКІВ'ЯН У ПЕРІОД ЗГОРТАННЯ НЕПУ

Розглянуті особливості адміністративних правопорушень, які фіксувала міліція м. Харкова відповідно до суспільної стратифікації жителів даного населеного пункту.

Проаналізована специфіка застосування адміністративної відповідальності по відношенню до мешканців першої столиці УСРР на завершальній стадії НЕПу.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, міліція, міськвиконком, проступок, суспільні прошарки, штраф.

Рассмотрены особенности административных правонарушений, которые фиксировала милиция г. Харькова в соответствии с социальной стратификацией жителей данного населенного пункта.

Проанализирована специфика применения административных штрафов в отношении обитателей первой столицы УССР на завершающей стадии НЕПа.

Ключевые слова: административная ответственность, милиция, городской исполнительный комитет, проступок, социальные слои, штраф.

The features of administrative offenses, which recorded the police in Kharkov, according to the social stratification of the inhabitants of the village.

Analyzed the specifics of the application of administrative liability with respect to the first inhabitants of the Ukrainian capital, in the final stages of the New Economic Policy.

Keywords: administrative responsibility, the police, the city executive committee, a misdemeanor, social strata, fine.

Новаторські суспільно-політичні експерименти часів НЕПу стали синонімом реформ, які нашвидкуруч здійснювало більшовицьке керівництво. Окрім загальнореспубліканської політики українізації, боротьби з неписьменністю та безпритульністю, масштабних планів ДЕЕЛРО, владні партійні установи вдалися до суспільного реформування. Згідно планів та директив ухвалених на партійних з'їздах нагальною проблемою стала класова стратифікація, яка відповідно до теорії марксизму вважалась одним з наріжних каменів побудови соціалізму в окремо взятій країні. Планомірне знищення шкідливих контрреволюційних прошарків суспільства передбачало виховання вже існуючих корисних суспільних станів, які були опорою існуючого політичного режиму. З метою прищеплення поваги до політичного режиму та нормалізації громадянських стосунків радянська влада прагнула за рахунок застосування державного примусу втлумачити людям стандарти правильної поведінки. У такий спосіб відбувалося психологічне клонування будівельника нового життя, архітектора комунізму.

Саме Харків як столиця радянської України мав стати взірцевим випробувальним майданчиком, прикладом для інших міст УСРР. Поряд із розвитком торгівлі та промисловості, Харків був найбільшим залізничним вузлом Південної залізниці та третім (після Москви й Ленінграду) центром машинобудування. У Харкові були зосереджені майже усі владні установи УСРР, численні ВНЗ, товариства, видавництва, республіканські спілки, творчі колективи тощо. Перша столиця радянської України була полікультурним та поліетнічним мегаполісом. У той час населення Харкова становило 417 тис. 300

чоловік [5]. Тому не випадково, що рівень урбанізації тут був один з найбільших серед інших міст СРСР.

Соціальна історія Харкова органічно переплетена з низкою інших явищ, які найбільш яскраво проявились у 20-х – на поч. 30-х рр. ХХ ст. Широка палітра подій та явищ, тих часів, яскраво описано в публіцистичних працях: К. Кеворкяна, Ю. Лейбфрейда, Л. Мачуліна, І. Можейко, Є. Плотічера [6, 8-10].

Хронологічна еволюція розвитку міста, ідеологічна трансформація його годонімів, суспільно-політичні та економічні перетворення, зокрема міжвоєнного періоду, показані у роботах харківських учених: О. Дьякової, С. Куделко, А. Епштейна, С. Посохова, О. Ярмиша [12, 7, 5].

Загальні тенденції життя міського населення України у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст., найбільш ґрунтовно висвітлено в монографії М. Борисенка [1].

Безцінним джерелом інформації нарративного характеру є партійні фонди Державного архіву Харківської області (ДАХО), аналіз яких повною мірою дозволяє усвідомити кроки керівної еліти, щодо адміністративних заходів по відношенню до мешканців міста. Беручи до уваги той факт, що правила поведінки особи у суспільстві регламентує головним чином адміністративне законодавство, більшовицькі легісти вирішили використати його у диспозиційно-санкційному форматі. Новий адміністративний кодекс, ухвалений 1922 року був досить гуманним порівняно із контрреволюційними провинами людей періоду воєнного комунізму. Найсуворішою формою адміністративних стягнень була примусова ізоляція у Будинку примусових робіт (БуПР), час перебування в якому визначав суд.

Переломним періодом у застосуванні адміністративного по відношенню до кримінального примусу став етап згорання НЕПУ. Як відомо, саме у ці роки відбувся перехід від авторитарної до командно-адміністративної моделі влади в СРСР. Тимчасова епоха соціалістичного лібералізму добігала кінця. Незважаючи на це, застосування грошової адміністративної відповідальності дозволяло тримати людей якщо не в напруженні, то у певному морально-етичному тонусі, який ставав формою виховного впливу на громадян. Застосування адміністративного примусу у вигляді штрафів стало не тільки засобом суспільного виховання, а й додатковим джерелом надходжень до міського бюджету. Утім (зважаючи на загальний об'єм коштів отриманих від штрафів) примусове вилучення активів у

населення не було самоціллю. Владі важливо було продемонструвати один з вагомих важелів впливу на суспільство, точніше на його «паразитуючі» прошарки. Слід звернути увагу на так звану суспільно-класову диференціацію, щодо визначення розміру штрафних санкцій у разі скоєння адміністративного правопорушення. За основу було взято тогочасну суспільну стратифікацію, як передбачала поділ мешканців населених пунктів на 10 категорій [2, Арк. 1 зв.].

Усі вони найбільш чітко простежувались у містах де, зважаючи на урбанізаційні показники, правопорушників було найбільше. Найбільший розмір штрафів (від 25 до 48 крб.) мали платити крамарі [2, Арк. 287].

За статистичними звітами їх попри щоденну невтомну працю штрафували чи не найменше. Цей факт можна пояснити корупційною складовою, яка дозволяла вирішити проблему «на місці», без складання міліціонером адміністративного протоколу. Слід зауважити, що станом на початок 1929 року оклад харківських міліціантів був наступним: рядовий міліціонер отримував 50 руб. 50 коп. наглядач 69 крб., а начальник райвідділу – 115 крб. на місяць [3, Арк. 24].

Друге місце посідали службовці. Згідно сфери скоєння адміністративних правопорушень їх розмір коливався від 4 крб. до 9 крб. 50 коп. [2, Арк. 287].

Зарплатня службовців різних сфер залежала від категорії, тому була неоднаковою. Скажімо у 1927 – 1928 рр. в освітній галузі Завідувач Управління дитбудинками округи без оплати добових при роз'їздах отримував 260 крб., викладач спецпредметів у харківській профшколі – 80 крб., а прибиральниці, двірники і посудомийки лише 30 [4, Арк. 373].

Нагадаємо, що переважна кількість службовців відносилась до категорії інтелігентів, яких більше за всіх обурював характер адміністративних правопорушень. Тому величина грошових стягнень виступала формою боротьби з суспільним інакодумством та бюрократією.

Нарешті, найменший розмір адміністративного штрафу (від 2 крб. 50 коп. до 3 крб. 50 коп.) стосувався робітників [2, Арк. 287]. Це пояснюється характером суспільно-професійних функцій пролетаріату, а також ідеологічною лояльністю по відношенню до могильщика капіталізму.

Незважаючи на середні розміри заробітку різних категорій містян, грошей не вистачало навіть на необхідніше. Як зазначає

М. Борисенко: «для більшості городян саме забезпечення обідом (в їдальнях – прим. О.С.) мало набагато більше значення, ніж заробітна плата, якої не вистачало навіть для закупівлі продуктів на ринку» [1, С. 197].

Варто зазначити, що попри певну класову неприязнь стосовно дармоїдів та більший відсоток грошових санкцій, працівники правоохоронних органів штрафували переважно робітників і службовців. Це свідчить не про їх неповагу до законів, а радше стабільною (на відміну від крамарів) платоспроможністю, яка у встановлені законом строки дозволяла сплатити штраф. Варто зазначити, що станом на початок січня 1929 року, середній місячний заробіток робітника на найбільшому промисловому підприємстві Харкова – Паровозобудівному заводі становив 84 крб. 20 коп. [3, Арк. 16^а].

І хоча штрафи, які сплачували ці категорії харків'ян були досить помірними (у порівнянні з нетрудовими елементами та дармоїдами) їх кількісні показники дозволяли досягти певного фінансового балансу, з іншими суспільними групами. В такий штучний спосіб досягалась, принаймні якась, класово-станова комуністична рівність.

У гендерному відношенні порушниками були переважно чоловіки, до того ж як завше, у нетверезому стані. Працівники міліції, намагаючись отримати додатковий приробіток, дуже часто надавали нічліг цим нетверезим особам. Ніч у кімнаті попереднього ув'язнення в підрайонному відділку міліції (згідно самовільно запровадженій таксі) коштувала 3 крб. [3, Арк. 24 зв.]. Не виключено, що деякі міліціанти використовували цей заробіток не тільки для власних потреб, а й перетворювали отримані кошти на штрафні активи, закриваючи тим самим поточний квартал адміністративних стягнень. До речі, пияцтво з роками ставало нормою життя. А споживання спиртних напоїв у бюджеті жителів Харкова зросло з 0,5% у 1922 р. до 2,2% у 1927 році, тобто більше ніж в чотири рази [13].

Загалом максимальний розмір адміністративного штрафу визначеного законом у ті роки сягав 300 крб. [2, Арк. 287]. У якості найжорсткішої адміністративної санкції владою застосовувався тримісячний арешт, а також примусові роботи протягом трьох календарних місяців за основним місцем роботи. Цікавим є те, що на відміну від працюючих категорій харків'ян, для нетрудових елементів існувала альтернатива. Іншими словами, «паразитуючі» мешканці Харкова могли сплатити штраф грошима або відпрацювати його,

займаючись впродовж 90 днів благоустроєм столиці України. Тримісячна ізоляція у БуПРі передбачала трудове перевиховання в установі закритого типу.

Адміністративні штрафи станом на кінець 1920-х років остаточно витіснили різноманітні позики та добровільні пожертви, якими радянська влада намагалася «латати дірки» у зв'язку з катастрофічним недофінансуванням цілих галузей економіки. Як свідчать матеріали ДАХО, поряд з глобальними адміністративними проступками регіональні органи влади досить часто вигадували й узаконювали додаткові форми громадських правопорушень. Цей реєстр було затверджено на одному із засідань Харківського міськвиконкому [Див. 2, Арк. 161-163].

Виявлення правопорушень та притягнення осіб до відповідальності було покладено на правоохоронні органи, зокрема міліцію. Загальний контроль здійснювали спеціальні адміністративні комісії, які водночас перевіряли цифри щоквартальних звітів складених міліційними осередками у шести районах Харкова. Калейдоскоп адміністративних стягнень ділився на десять категорій і стосувався суспільно-побутових, санітарно-гігієнічних, економічних та бюрократичних сфер життя тощо. Були навіть і курйозні види протиправних дій, наприклад наявність у квасі сахарину, борошна у морозиві та антисанітарію у куховарні й коридорі загального користування.

Аналіз архівних документів нашоєхує на думку, що застосовуючи штрафи, керівні органи Харкова переслідували й суто утилітарну мету, пов'язану зі зміною зовнішнього вигляду міста, яке мало стати справжньою пролетарською столицею УСРР. Нагадаємо, що у місті знаходилось досить багато закордонних представництв. Харків систематично відвідувала велика кількість іноземців, представників загальносоюзної партійної еліти, творчої інтелігенції тощо. Для них мегаполіс мав стати своєрідною візитівкою, що переконливо свідчила про переваги соціалізму над капіталізмом. Водночас, система муніципальних адміністративних штрафів була покликана дисциплінувати харків'ян та гостей столиці. У такий спосіб партійне керівництво формувало комунально-побутову свідомість, прищеплюючи «совкові» цінності та правила поведінки, які на їх думку мали сприяти оновленню суспільства.

До негативних чинників примусового штрафування можна віднести штучне скоєння свободи особистості, яка поступово

перетворювалась у гвинтик потужного державного апарату. У такий спосіб українська столична влада заклала підвалини загальнореспубліканського тоталітаризму. Окрім того система адміністративних штрафів за такої специфіки правопорушень робила міську культуру радянської України більш примітивною та патріархальною.

Література

1. Борисенко М.В. Житло і побут міського населення України у 20-30-х роках ХХ століття: Монографія / М. В. Борисенко. — Вид. друге, доповнене та перероблене. — К.: ВД Стилос, 2013. — 270 с.
2. Державний архів Харківської області. — Ф. Р-845. — Оп. 2. — Спр. 719.
3. ДАХО. — Ф. Р-1010. — Оп. 1. — Спр. 1582.
4. ДАХО. — Ф. Р-845. — Оп. 3. — Спр. 3404.
5. Історія міста Харкова ХХ століття / Авт.-упор. О. Н. Яриш, С.І. Посохов, А.І. Епштейн та ін. — Харків.: Фоліо; Золоті сторінки, 2004. — 686 с.
6. Кеворкян К.Э. Первая столица / К.Э. Кеворкян. — Харьков.: Фолио, 2002. — 282 с.
7. Куделко С. М. Харьков: хроника столетий / С. М. Куделко, Л. И. Тарасова. — Харьков.: Издательство САГА, 2011. — 394 с.
8. Лейбфрейд А.Ю. Харьков от крепости до столицы: заметки о старом городе / А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова. — Харьков: Фолио, 2008. — 335 с.
9. Мачулин Л. Н. Украинская столица для Красного императора / Л. Н. Мачулин. — Харьков: Мачулин, 2009. — 208 с.
10. Неизвестный Харьков / Сост.: О. Ю. Адам, А. А. Винтрович, Н. В. Катруова и др. — Х.: ОАО Книжная фабрика им. М. В. Фрунзе, 2016. — 270 с.
11. Плотичер Е. А. Слово о родном городе / Е. А. Плотичер. — Харьков: Золотые страницы, 2009. — 200 с.
12. Харьков: справочник по названиям: 7000 улиц, площадей, скверов, районов... / Сост.: Е. Н. Дмитриева, Е. В. Дьякова, Н. М. Харченко; под. общ. ред. С. М. Куделко. — Харьков: Издательство САГА, 2011. — 432 с.
13. Харьковский пролетарий. — 1929. — 14 мая (№ 107).

УДК 94 (477): 378:63 «199»

Сасімова І.А.

АГРАРНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Досліджуються проблеми аграрної освіти різних рівнів, висвітлюються історичні аспекти розвитку сільськогосподарської науки та освіти на території України з ХІХ століття до сьогодення.

Ключові слова: сільське господарство, професійна школа, освіта, наука.

Исследуются проблемы аграрного образования разных уровней, рассматриваются исторические аспекты развития сельскохозяйственной науки и образования на территории Украины с XIX века до настоящего времени.

Ключевые слова: сельское хозяйство, профессиональная школа, образование, наука.

Explores the problems of agricultural education at different levels, discusses the historical aspects of the development of agricultural science and education in Ukraine from the nineteenth century to the present.